

Les etapes de poblament al jaciment de l'Esquerda, les Masies de Roda de Ter, Osona (s. VIII aC - s. XIV dC)

IMMA OLLICH i CASTANYER
MONTserrat DE ROCAFIGUERA i ESPONA

INTRODUCCIÓ

Les darreres campanyes d'excavació arqueològica portades a terme al jaciment de l'Esquerda han proporcionat un seguit de novetats tant en l'àrea ibèrica com en la medieval, novetats que permeten establir una primera periodització de les etapes de poblament.

En l'àrea ibèrica, cal remarcar la descoberta el 1989 de les dues torres quadrades d'entrada al poblat, a més d'una sèrie d'estructures defensives (*armora*) amb els seus nivells de construcció, ocupació i destrucció. Per sota d'aquestes estructures hem pogut documentar per primera vegada les restes d'un hàbitat prehistòric, corresponent al bronze final.

Les torres d'accés al poblat inicien un carrer longitudinal nord-sud que enllaça amb el carrer localitzat al poblat medieval. Aquesta continuïtat de la planificació urbanística al llarg del temps ha estat ratificada pels resultats de les prospeccions elèctriques realitzades en aquest sector.

El carrer actua com un eix distribuïdor de l'hàbitat medieval fins a arribar a la plaça davant l'església. L'excavació duta a terme al cantó est del carrer ha permès identificar una sèrie d'estructures que corresponen a un complex tecnològic agrari de producció, emmagatzematge i transformació d'aliments, que denoten un grau d'organització remarcable: graner, molí, trull, era, paller i cobert per al fenc. Part d'aquestes estructures amortitzen construccions anteriors de pedra, que baixen en terrasses cap al riu, corresponents a un hàbitat medieval més antic.

El plantejament del jaciment com un conjunt global i una excavació en extensió han permès confirmar la seva continuïtat al llarg de 2.200 anys i establir-hi una sèrie de fases successives d'ocupació i despoblament des del segle VIII aC fins al 1315. En l'estat actual de la recerca, hem identificat fins a vuit etapes cronològiques que caldrà contrastar amb properes excavacions.

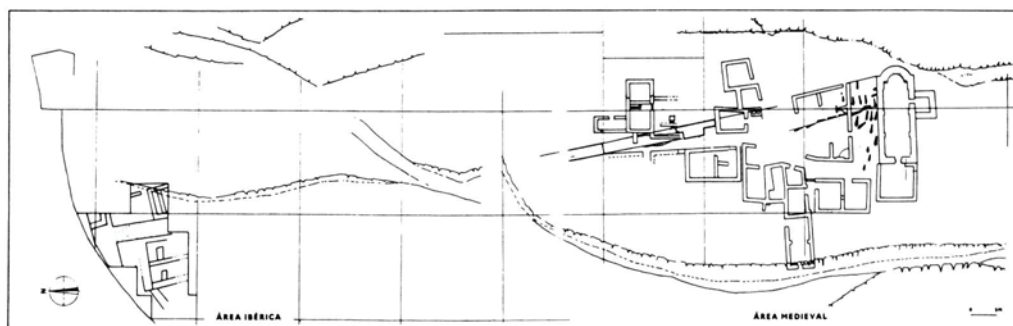

Fig. 1. Planta general del jaciment de l'Esquerda.

1. EL POBLAMENT PREHISTÒRIC

El nivell més antic localitzat a l'Esquerda està format per una capa de terra marró molt compacta i diferents superposicions de petites pedres, disposades en forma cònca. La ceràmica associada és exclusivament feta a mà, amb fragments brunyits, acanalats i vores bisellades, cosa que permet atribuir a aquest nivell una cronologia de segle VIII-VII aC (bronze final). Ara bé, la relació que s'estableix amb els nivells superiors fa considerar la possibilitat que ens trobem davant d'un segle VI-V aC, amb material arcaïtzant propi d'una zona on encara no han entrat les innovacions tecnològiques, com el torn de terrissaire, portades a occident pels pobles colonitzadors.

Encara no sabem com eren les cases d'aquell moment, a causa del poc espai excavable (50 x 50 cm) que permeten les estructures superiors, però possiblement es tracta d'un poblat senzill, format a base d'una aglomeració de cabanes, com els que s'han identificat a d'altres jaciments, com el de la Fonollera a Torroella de Montgrí (PONS, 1986).

2. EL PRIMER POBLAMENT IBÈRIC: EL SEGLE IV AC

Tallant els nivells anteriors i sense recolzar-se en la roca mare, que en aquest sector es troba a més de 3 m de profunditat, hi ha unes grans lloses de pedra sense escairar que constitueixen la fonamentació de les estructures defensives del poblat ibèric del segle IV aC. Aquestes estructures consten de dues torres quadrades d'uns 5,5 m de costat, que flanquegen l'entrada al poblat. A la cara interna de la muralla, hi han aparegut dues recambres adossades de 8 m² que semblen correspondre als *armora* localitzats a d'altres assentaments propers, com el del Turó del Montgròs al Brull. Les parets laterals dels *armora* marquen, junt amb el carrer, l'entramat urbanístic del poblat.

El sistema constructiu del conjunt murari és complex: de primer s'aixeca el pany de paret frontal sobre les grans lloses abans esmentades. Les parets laterals que s'hi entreguen no tenen fonamentació. Per tal de reforçar aquesta estructura, se'n reomplí la part baixa amb un nivell de pedres de diferents dimensions, d'un metre i mig de profunditat, que alhora anivellava el pendent i feia la funció de drenatge. Al seu damunt, s'hi va construir una paret de tanca-

ment. El nivell d'ocupació que correspon a aquesta estructura s'ha pogut identificar amb l'excavació de l'*Armorum* 1. Els dos fragments de *skyphos* àtic de figures roges trobats prop de l'entrada asseguren una cronologia de mitjan s. IV aC. La resta de material, compost majoritàriament de gerres fetes a mà i a torn i vasos contenidors, fa atribuir a la cambra una funció d'emmagatzematge i no domèstica. S'han descobert restes de fusta cremada a la sortida d'aquest *armorum*, que podrien correspondre a la porta. Les anàlisis antracològiques ens l'han identificada com a faig, cosa que a la vegada ens apunta la idea d'un clima lleugerament més humit que l'actual (BERTRAN, 1990).

La destrucció d'aquest conjunt murari és fruit d'un gran incendi, com ho demostra el nivell de cremat i les mateixes fustes abans esmentades. L'enderrocament de la muralla i les dues torres vers la part exterior de l'ocupació degué fer-ne impossible una recuperació posterior.

3. LA REFETA DEL POBLAT: EL PERÍODE IBÈRIC RECENT

Tot i que ens trobem ja en un nivell molt afectat per les activitats del conreu del camp, s'ha pogut identificar el procés de reconstrucció del que serà la darrera etapa del poblament ibèric. Es construeix una nova muralla uns 10 m més enllà i es terraplena l'àrea ocupada per l'enderroc de la muralla antiga amb una capa de terra premsada de color ocre. Per bé que no s'han pogut identificar les estructures, el material recuperat al nivell de conreu és pràcticament homogeni, amb una cronologia que abraça des de mitjan segle III fins a finals del I aC, sense passar el canvi d'era quan, si hem de fer cas de les nombroses taques d'alteració per foc del nivell de terraplenatge, el poblament es torna a incendiar.

4. DEL SEGLE I DC AL SEGLE VIII

Després d'uns 500 anys d'intens poblament, sembla que el jaciment de l'Esquerda s'abandona, o almenys es redueix dràsticament. No s'hi documenta material romà imperial, ni tampoc estructures que permetin argumentar una ocupació en aquest període. De tota manera, l'abandonament del poblament no té perquè correspondre amb un despoblament del territori. És

molt possible que les noves pautes socio-econòmiques que comporta el món romà facin més còmoda una vida a les terres planes prop dels camps de conreu.

La refeta del poblat en època medieval es farà palesa en una reconstrucció de la muralla ibèrica, fonamentant-la i reforçant-la amb argamassa, a la qual s'adossaran noves torres. La manca d'elements de datació ens impedeix, de moment, donar una datació precisa a la muralla medieval, però ens demostra que l'establiment devia ocupar tota la península i no només la part més elevada entorn de l'església.

5. L'OCUPACIÓ CAROLÍNGIA I LA «RODA CIVITAS» (S.VIII-IX DC)

L'any 826, als «Annals Reials» de Lluís el Pietós, s'esmenta que Aissó va destruir «Roda Ciutat», antic nom de l'actual jaciment de l'Esquerda. Sobre aquest episodi, absolutament desconegut encara en el marc de la història medieval de Catalunya, només en tenim aquesta referència. Gairebé no se'n sap res ni dels protagonistes (només que la revolta era indigenista i antifrancia) ni de les seves conseqüències (probable destrucció i abandonament de les comarques centrals de Catalunya al llarg de més de 50 anys).

Malgrat una evidència documental tan minsa, el que queda clar és la importància estratègica d'un lloc que controlava el Ter i les rutes cap a l'interior i cap a la costa. Quin tipus d'establiment és el que va destruir Aissó el 826? Quina població ocupava el lloc? ¿Hi havia restes d'un poblament indígena anterior o eren guerrers francs instal·lats per defensar un punt clau en la línia del Ter? Tenint en compte que en l'últim terç del segle VIII els carolingis organitzen una xarxa defensiva en zones desorganitzades per l'entrada dels musulmans, i utilitzen el Ter com a primera línia fronterera, pensem que l'Esquerda (o Roda Ciutat) entraria en el seu esquema estratègic de defensa, junt amb altres punts propers com Savassona i Casserres. De fet, a l'Esquerda, els francs només havien de reaprofitar una antiga fortificació, amb funció complementària de marca de territori.

Si exceptuem l'anàlisi de l'entorn, l'evidència arqueològica no és gaire clara. Només les marques i encaixos a la roca, a més d'estructures semiexcavades, ens indicarien un moment previ al món medieval en el qual s'empra la fusta per a la construcció d'estructures (característica no indígena, sinó aportada pels francs foranis). Només successives excavacions permetran aclarir del tot aquest punt.

Resta encara una altra qüestió: quin tipus de poblament hi ha a l'Esquerda després d'Aissó? El fet que els documents no esmentin l'església fins al 927 no implica un buit poblacional paral·lel. Cal suposar que la repoblació d'Osona per Guifré el Pilós a partir del 875 va incloure l'Esquerda en els llocs que calia controlar. La continuïtat toponímica del mot «Roda Civitas» en els documents fins als segles XI-XII indica un record viu en la població del lloc.

6. EL POBLAMENT ALT-MEDIEVAL (S. X-XI DC)

A partir del segle X, tant els documents com l'arqueologia ens mostren un poblat format i organitzat entorn d'una església. La primera cita de Sant Pere de Roda és l'any 927, amb motiu d'una donació de terres a l'església per part d'uns feligresos. Els documents continuen, a partir d'aquest moment, emprant sempre el terme «Roda Civitas» en situar les terres esmentades. Els noms dels habitants d'aquest moment tenen encara reminiscències visigòtiques o germàniques: Ellemar, Eldregod, Witard, Wisall.

Arqueològicament, podem associar a aquesta etapa una església de pedra (probable substituïda d'una antiga construcció de fusta) de la qual resta l'absis inicial i part de l'altar, construït amb pedra tosca. Del segle X són també les tombes antropomorfes excavades a la roca, orientades bàsicament d'est a oest, formant una necròpoli entorn de l'església.

Quant a l'hàbitat, les darreres campanyes d'excavació (1988 i 1989) han mostrat l'existència d'unes estructures soterrades, amortitzades per construccions posteriors. Aquestes estructures dels segles X i XI són de planta quadrada, de dimensions petites (5 x 5 m i 4 x 5 m), i baixen en terrasses cap al riu, almenys en el cantó est del jaciment.

7. LA PLENITUD DEL POBLAT MEDIEVAL (S. XII- MEITAT S. XIII)

En el segle XII, el poblament ha crescut prou per necessitar una nova església, que s'edifica al mateix lloc, però més gran i de tipologia clarament romànica. Els murs d'aquesta església passen per sobre i tallen algunes tombes antropomorfes pertanyents a la necròpoli anterior. El sistema d'enterrament en aquesta època és a base de tombes de llosa, també orientades d'est a oest.

L'habitatge s'agrupa entorn de la plaça central, davant de l'església, i al llarg del carrer longitudinal que dona accés al poblat. Pel que sembla, el carrer pot ser molt més antic, ja que es localitza en nivells ibèrics, i tot l'urbanisme medieval de l'Esquerda sembla obeir pautes prèviament fixades per antigues ocupacions del lloc. Les cases excavades corresponents a aquesta època solen ser de pedra, de planta rectangular, amb murs que distribueixen l'espai interior. El material associat està format per ceràmiques grises-negres de cuina, algunes vidrades, eines i atuells de ferro, restes de fauna, alguns objectes de bronze i altres elements que pertanyen a la vida domèstica quotidiana.

L'excavació de la part més alta del poblat ha revelat l'agrupació en espais determinats d'una sèrie d'estructures, destinades a una funció específica de treball. Aquest és el cas del magatzem de pedres, que s'obre a la plaça. I del conjunt tecnològic agrari, destinat a producció, emmagatzematge i transformació d'aliments, format per una sèrie d'edificacions: graner, molí, era, trull,

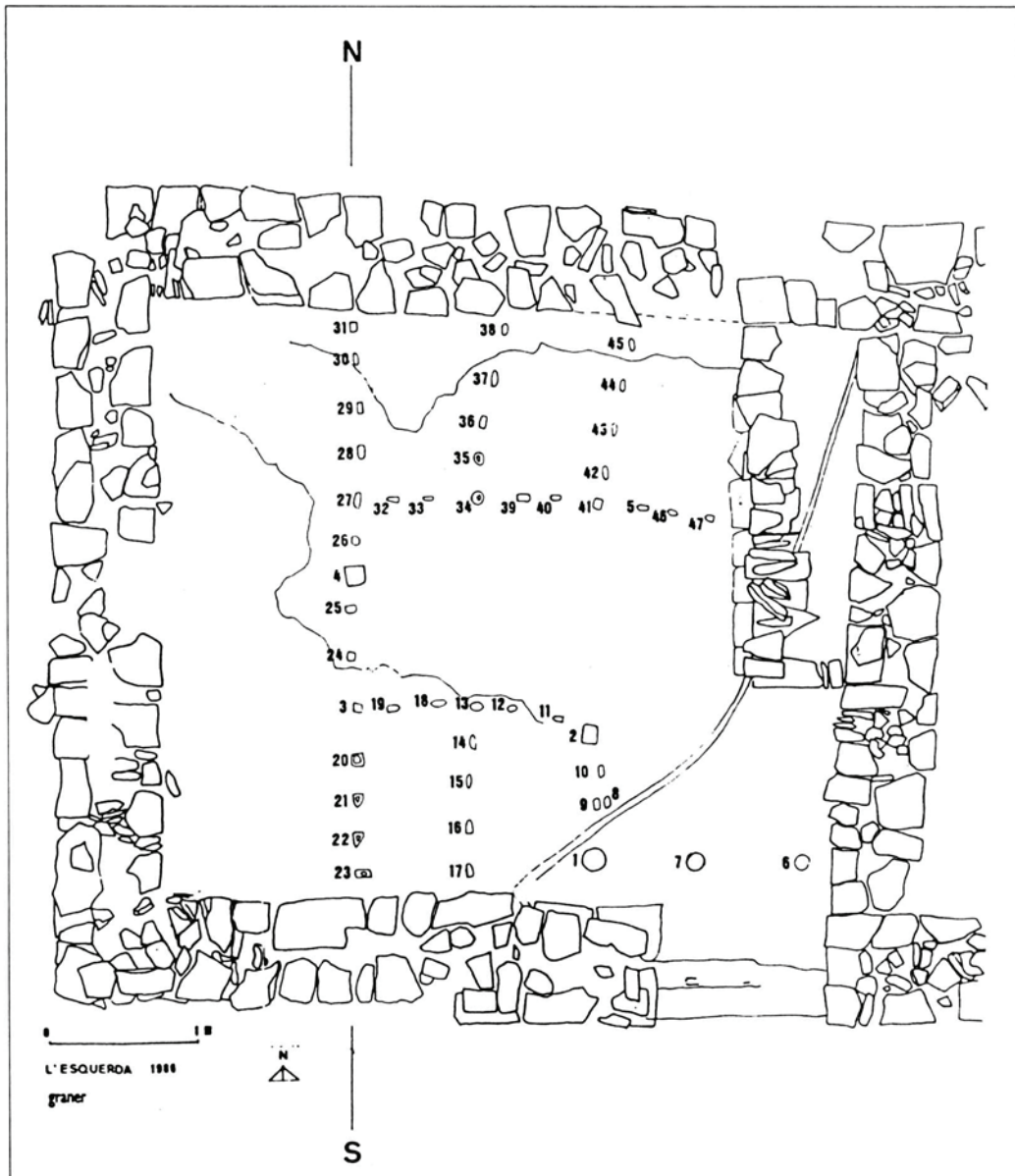

Fig. 2. Planta del graner medieval de l'Esquerda.

paller, cobert per al fenc, etc. Pel que sembla, tot el conjunt funcionava paral·lelament des de mitjan segle XII, fins que fou destruït per un incendi en una data incerta, però probablement cap al segle XIII.

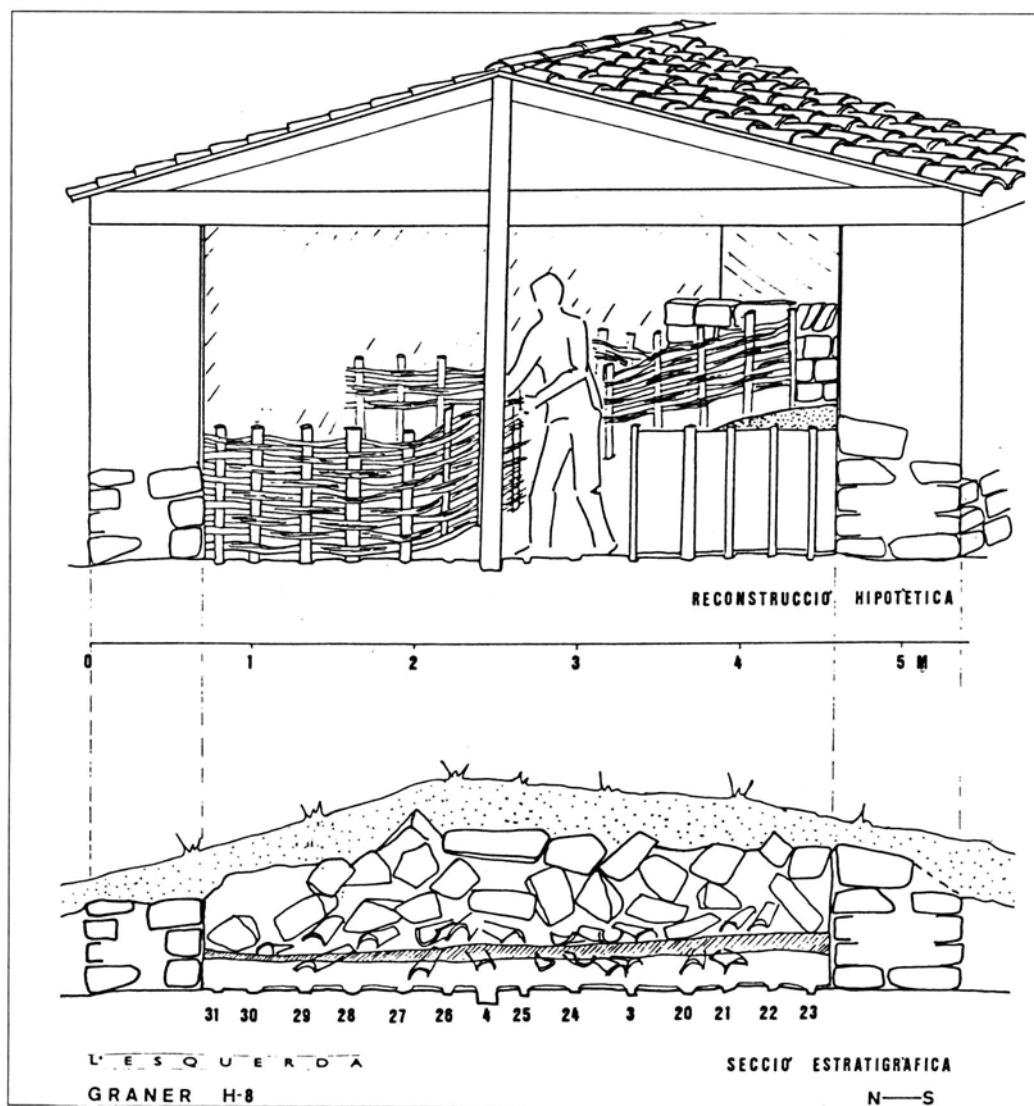

Fig. 3. Secció nord-sud i una reconstitució hipotètica del graner medieval de l'Esquerda.

La identificació d'aquest gran espai de treball denota una societat agrària ben organitzada quant a la producció d'aliments i que podia ser autosuficient per cobrir la demanda interna de consum. Les diverses anàlisis realitzades (carpologia, antracologia, zooarqueologia) ens donen referències concretes sobre el sistema de conreu dels camps (combinació de ferratgeres i llegums -primer cultiu-, blat -segon cultiu-, i ordi-civada -tercer cultiu-), que indiquen

una rotació triennal del terreny, amb aprofitament intensiu del sòl; sobre la ramaderia, amb un augment espectacular d'ovicàprids per sobre dels porcs; sobre el paisatge, amb predomini d'una vegetació humida, de roures i faigs; sobre la dieta alimentària, etc.

8. EL PROCÉS DE DESPOBLAMENT DE L'ESQUERDA (FINAL S. XIII-1314)

Aquesta última fase en l'ocupació del jaciment va relacionada amb la formació de l'actual nucli de Roda de Ter, prop del riu, a la part baixa de la península. El fet que, en aquest moment, es passi la parroquialitat de Sant Pere de Roda a l'església del nou nucli és una indicació prou clara de quina era la tendència de la població. A això hi van ajudar les lluites senyorials contínues a la part alta, convertida gairebé en fortalesa. Els habitants de l'Esquerda anaren abandonant progressivament les seves cases, atrets per les facilitats de comunicació del nou poble vora el riu i del camí (*strata francisca*), que facilitava el comerç i l'intercanvi, propis del nou sistema econòmic que s'anava imposant.

Arqueològicament, les proves d'aquest abandonament són ben visibles: a vegades es tracta d'una destrucció violenta, motivada per un incendi; d'altres, és una simple desocupació del lloc. La mateixa excavació del graner ha mostrat unes fases successives d'utilització: des d'un primer moment de ple ús, després d'un incendi només se'n refà una part, i s'anul·la absolutament tota la resta d'estructures del voltant. Això correspondria a l'última etapa del poblat, inicis del segle XIV, quan els habitants de l'Esquerda devien ser només els que es dedicaven a defensar el lloc d'atacs ocasionals. El 1314 es va destruir definitivament.

BIBLIOGRAFIA

- ADELL, J.A. (1982): «Notes per a l'estudi de la tecnologia constructiva de l'hàbitat medieval de l'Esquerda» (XI Symposium de Prehistòria i Arqueologia Peninsular, Vic, 26-28 nov. 1982) *AUSA*, X, pàg. 329-339.
- BERTRAN, R. (1990): «L'anàlisi antracològica». *L'Esquerda, sector medieval. Memòria de les Excavacions Arqueològiques 1984-1988* (inèdita).
- BUXÓ, D.; ROCAFIGUERA, M. i altres (1988): *El jaciment ibèric de l'Esquerda. Memòria de les excavacions*. Generalitat de Catalunya, Barcelona (inèdita).
- CUBERO, C. (1988): «Explotació agrària del territori a l'edat mitjana: Tossal de Solibernat (Torres de Segre, Segrià, Lleida) i l'Esquerda (Masies de Roda de Ter, Osona)», *Aportació de la paleocarpologia al coneixement de l'explotació agrària del territori*. Barcelona, Tesi de Llicenciatura (inèdita), pàg. 179-209.
- GRÀCIA, E. (1984-85): «Materials de peltre medievals a Catalunya», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 5-6, Barcelona, pàg. 313-353.

- (1986): «Noticiari Arqueològic: El Turó del Montgròs», *Cota Zero*, 3, Vic, pàg. 9-10.
- OLLICH, I. (1980): «El jaciment arqueològic medieval de l'Esquerda a les Masies de Roda de Ter, Osona. I.- Informe preliminar i estat de la qüestió», *Quaderns d'Estudis Medievals*, 1, Barcelona, pàg. 5, 15.
- (1981): «El jaciment arqueològic medieval de l'Esquerda a les Masies de Roda de Ter, Osona. II.- Sistema i tècniques d'excavació. Aplicació a una de les cases del poblat medieval», *Quaderns d'Estudis Medievals*, 3, vol. 1, Barcelona, pàg. 144-155.
- (1981): «El jaciment arqueològic medieval de l'Esquerda a les Masies de Roda de Ter, Osona. III.- La necròpolis medieval», *Quaderns d'Estudis Medievals*, 4, vol. 1, Barcelona, pàg. 219-234.
- OLLICH, I. (1982): «El jaciment arqueològic medieval de l'Esquerda a les Masies de Roda de Ter, Osona. IV.- L'Església romànica de Sant Pere», *Quaderns d'Estudis Medievals*, 7, vol. 1, Barcelona.
- (1982): «El jaciment arqueològic medieval de l'Esquerda a les Masies de Roda de Ter, Osona. i V.- El material arqueològic», *Quaderns d'Estudis Medievals*, 10, vol. 1, Barcelona, pàg. 609-619.
- (1983): «El poblat medieval de l'Esquerda, (Osona)», *Tribuna d'Arqueologia*, Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, pàg. 43-50.
- (1984): «La informació documental», *Memòria de les excavacions arqueològiques de l'Esquerda, sector medieval, campanyes 1977-1983*, Generalitat de Catalunya, Barcelona (inèdita).
- (1984): «Formes i decoració de la ceràmica grisa medieval procedent del jaciment de L'Esquerda (Barcelona)», *Acta/Mediaevalia. Annex, 2: Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya Medieval*. Dept. Història Medieval, Universitat de Barcelona, pàg. 81-97.
- (1985): «Poblament i formes de vida al jaciment medieval de l'Esquerda a través del seu estudi arqueològic», *Actas del I Congreso de Arqueología Medieval Española*, Osca, pàg. 552-568.
- (1985): «Jaciment arqueològic medieval de l'Esquerda (Les Masies de Roda de Ter, Osona)», *1s. Jornades d'Arqueologia Medieval*, Universitat de Barcelona, des. 1985.
- (1987): «De Laplace a Harris: l'exemple experimental del jaciment de l'Esquerda», *Actas II Congreso de Arqueología Medieval Española*, Madrid, 1987, vol. II, pàg. 60-68.
- (1988): «El graner de l'Esquerda, Roda de Ter, Osona», *III Jornades d'Arqueologia Medieval a Catalunya*, Universitat de Barcelona, març 1988.
- (1989): «L'agricultura a l'edat mitjana. L'excavació i estudi del graner de l'Esquerda», *Roda de Ter*, núm. extra, set. 1989.
- OLLICH, I. i altres (1984): *Memòria de les Excavacions Arqueològiques de l'Esquerda. Sector medieval, campanyes 1977-1983*, Generalitat de Catalunya, Barcelona (inèdita).

- OLLICH, I.; VIVES, E. (1986): «Arqueologia i antropologia física. La població i ritual funerari a Osona a través de les necròpolis medievals», *Cota/Zero*, 2 (Vic, 1986), pàg. 62-71.
- OLLICH, I.; CUBERO, C. (1989): «Paleocarpologia i agricultura a l'edat mitjana: l'excavació i estudi d'un graner medieval a Catalunya», *III Congreso de Arqueología Medieval Española*, Oviedo, març 1989 (en premsa).
- OLLICH, I. i altres (1990): *L'Esquerda, sector medieval. Memòria de les Excavacions Arqueològiques 1984-1988* (inèdita).
- PÉREZ-PÉREZ, A.; LALUEZA, C. (1989): «Determinación de la dieta: interpretación arqueológica», *III Congreso de Arqueología Medieval Española*, Oviedo, març 1989 (en premsa).
- PÉREZ-PÉREZ, A.; LALUEZA, C. (1989): «Tècniques de determinació de la dieta a partir de restes antropològiques», *IV Jornades d'Arqueologia Medieval a Catalunya*, Universitat de Barcelona, abril 1989.
- PONS, E. (1986): «Deu anys d'excavacions a la Fonollera, Torroella de Montgrí». *Papers del Montgrí*, núm. 2, Torroella de Montgrí.
- ROCAFIGUERA, M. (1989): «Les etapes del poblament ibèric de l'Esquerda (Les Masies de Roda de Ter, Osona)». *Roda de Ter*, núm. extraordinari 1989, pàg. 15-16.
- SANCHO, M. (1989): *Material i utilitat agrícola de ferro a l'edat mitjana*. Tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, febrer 1989 (inèdita).
- VILA, A. (1984): «L'entorn geogràfic», *Memòria de les Excavacions Arqueològiques de l'Esquerda. Sector medieval, 1977-1983*, Generalitat de Catalunya, Barcelona (inèdita).
- VIVES, E. (1987): *Contribució al coneixement dels enterraments medievals a Catalunya i regions limítrofes*. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, febrer 1987 (inèdita).
- AUTORS DIVERSOS (1984): «Les Masies de Roda», *Catalunya Romànica*, vol. II, Osona I. Ed. Gran Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984, pàg. 327-348.